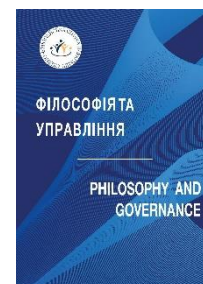

e-ISSN 3041-248X

Філософія та управління

<https://www.eu-scientists.com/index.php/fag>

Феномен корупції в українському суспільстві: філософський аналіз етичних викликів та шляхів їх подолання

Олег К. Садовніков 1 *

¹ Національний фармацевтичний університет (Україна). доцент кафедри
фундаментальних та суспільно-гуманітарних наук, к. філос. н., доцент.

* Автор-кореспондент, e-mail: sadovnikovoleg14@gmail.com

СТАТТЯ

АНОТАЦІЯ

Дослідницька

отримана:

28 липня 2024 р.

переглянута:

2 вересня 2024 р.

прийнята:

15 вересня 2024 р.

опублікована

онлайн:

30 вересня 2024 р.

Авторське право

© 2024 автора

Цей твір
ліцензовано на
умовах Ліцензії
Creative Commons
«Із Зазначенням
Авторства –
Некомерційна 4.0
Міжнародна» (CC
BY-NC 4.0).

DOI: [10.70651/
3041-248X/2024.1.06](https://doi.org/10.70651/3041-248X/2024.1.06)

Метою дослідження є філософський аналіз корупції в українському суспільстві, зокрема етичних викликів, які вона створює, а також шляхів подолання цього явища на основі моральних принципів. У статті розглядаються культурні, соціальні та інституційні фактори, що сприяють толерантності до корупції, а також пропонуються філософські підходи для її подолання. У роботі використано методи критичного аналізу філософських концепцій Джона Роулза, Іммануїла Канта, Юргена Габермаса та Альберта Камю, що стосуються справедливості, моральної відповідальності та комунікативної етики. Крім того, автор спирається на емпіричні дослідження організаційної культури, що розглядають вплив інституційних норм на поширення корупційних практик. Результати дослідження демонструють, що корупція створює складні моральні дилеми для громадян та підриває довіру до державних інституцій. Культурні та соціальні чинники, такі як патерналізм і неформальні зв'язки, сприяють збереженню корупційних практик. Автор пропонує філософські шляхи подолання корупції через перегляд суспільного договору на основі справедливості, запровадження нових етичних стандартів у громадянському діалозі та зміну організаційної культури. Наукова новизна статті полягає у комплексному філософському аналізі корупції з урахуванням культурних та соціальних аспектів, що вносять значний внесок у розуміння цієї проблеми в українському контексті. Теоретичне значення роботи полягає у розширенні філософських уявлень про моральну відповідальність та справедливість у корумпованих суспільствах. Практичне значення дослідження полягає у можливості використання запропонованих етичних підходів для формування нових інституційних стандартів і зміни суспільної поведінки.

КЛЮЧОВІ СЛОВА

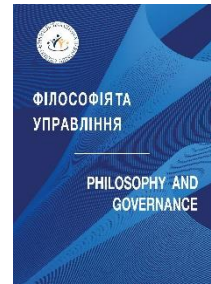
корупція, моральні дилеми, етичні виклики, українське суспільство, справедливість, організаційна культура, філософський аналіз.

e-ISSN 3041-248X

Philosophy and Governance

<https://www.eu-scientists.com/index.php/fag>

The phenomenon of corruption in Ukrainian society: A philosophical analysis of ethical challenges and ways to overcome them

Oleg Sadovnikov ¹ *

¹ National University of Pharmacy (Ukraine). Associate Professor at the Department of Fundamental and Social Sciences and Humanities, PhD in Philosophy, Associate Professor.

* Corresponding Author, e-mail: sadovnikovleg14@gmail.com

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Research Article

Received:

28 July 2024

Revised:

2 September 2024

Accepted:

15 September 2024

Published online:

30 September 2024

Copyright © 2024
by author

This is an open access
journal and all
published articles are
licensed under a
Creative Commons
Attribution-
NonCommercial 4.0
International
(CC BY-NC 4.0)

DOI: [10.70651/
3041-248X/2024.1.06](https://doi.org/10.70651/3041-248X/2024.1.06)

The aim of the study is a philosophical analysis of corruption in Ukrainian society, focusing on the ethical challenges it poses and exploring ways to overcome this phenomenon based on moral principles. The article examines the cultural, social, and institutional factors contributing to tolerance towards corruption, as well as philosophical approaches to addressing it. The study employs methods of critical analysis of philosophical concepts by John Rawls, Immanuel Kant, Jürgen Habermas, and Albert Camus, particularly in the areas of justice, moral responsibility, and communicative ethics. Additionally, the author draws on empirical research on organizational culture, examining the influence of institutional norms on the spread of corrupt practices. The results of the study show that corruption creates complex moral dilemmas for citizens and undermines trust in state institutions. Cultural and social factors, such as paternalism and informal networks, contribute to the persistence of corrupt practices. The author proposes philosophical pathways to combating corruption by revisiting the social contract based on justice, establishing new ethical standards in civic dialogue, and changing organizational culture. The scientific novelty of the article lies in its comprehensive philosophical analysis of corruption, considering cultural and social aspects, which significantly enhance the understanding of this issue in the Ukrainian context. The theoretical significance of the work is in expanding philosophical notions of moral responsibility and justice in corrupt societies. The practical significance of the research is its potential application of the proposed ethical approaches to shaping new institutional standards and altering societal behavior.

KEYWORDS

corruption, moral dilemmas, ethical challenges, Ukrainian society, justice, organizational culture, philosophical analysis.

1. Вступ

Феномен корупції, як морального і соціального виклику, є багатовимірним явищем, яке на перший погляд може здаватись суто правовою проблемою, але в дійсності торкається глибших філософських та етичних питань. В українському суспільстві, де корупція проникає у всі сфери життя, від політики до повсякденних соціальних взаємин, її аналіз вимагає звернення до філософської рефлексії. Саме філософія, з її здатністю до глибокого критичного осмислення явищ, надає можливість дослідити корупцію не лише як порушення закону, але й як кризу моралі, де формальні норми поступаються неформальним (а часто й аморальним) практикам.

Зокрема, етичний вимір корупції – це не тільки питання дотримання чи порушення певних моральних норм, а й проблема деградації самого суспільного договору, де довіра між індивідами і державою руйнується. Як зазначають сучасні дослідники моралі, такі як Ален Бадью та Юрген Габермас, криза довіри (а корупція є одним із її найбільш наочних виявів) є симптомом глибокого етичного розколу в суспільстві. Українська ситуація, у свою чергу, є особливо цікавою для аналізу через поєднання історичних, культурних і політичних чинників, які сприяють розвитку та підтримці корупційних практик.

Окрім того, слід зазначити (що є важливим для філософського аналізу), що корупція не може бути зрозумілою виключно як негативне явище в юридичному сенсі. Вона несе в собі складні етичні виклики, оскільки передбачає вибір між індивідуальним благополуччям та суспільним благом, між моментальними перевагами і довготривалими моральними зобов'язаннями. Саме цей конфлікт між прагненням до самозбереження та суспільною відповідальністю створює поле для філософської дискусії.

Таким чином, у цій статті ми розглянемо корупцію не лише як правопорушення, але передусім як етичну проблему. Філософський підхід дозволить дослідити не лише її моральну природу, але й можливі шляхи її подолання (адже подолання корупції потребує не стільки нових законів, скільки нової моральної парадигми).

2. Огляд літературних джерел

Десятки років феномен корупції то тут, то там постає предметом багатовимірного аналізу, в якому етичні та соціальні аспекти тісно переплітаються. Так, Ковен і Перес досліджують питання бізнес-етики, підкреслюючи, що визначення меж між морально допустимими і неприйнятними діями у сфері бізнесу є проблематичним, особливо в умовах відсутності належного етичного керівництва. Це створює ризики для того, щоб корупційні практики стали системними, що безпосередньо пов'язано з питанням ефективності управління доброчесністю в державних інституціях [1, с. 15].

Ця проблема управлінської доброчесності також є центральною в дослідженні Губертса і ван Монтфорта, які акцентують на важливості впровадження етичних стандартів у державне управління для запобігання корупції. Вони підкреслюють, що без ефективних механізмів доброчесності навіть найкращі етичні наміри можуть бути зведені нанівець через слабкість інституційних рамок [2, с. 25]. Це приводить до питання, наскільки ефективними є чинні антикорупційні механізми в державному секторі.

Мейєр-Салінг і Міккельсен намагаються відповісти на це питання через дослідження ефективності кодексів етики та дисциплінарних норм у Польщі, підкреслюючи, що навіть існуючі механізми часто залишаються неефективними через формалізм і недостатню підтримку з боку управлінців. Їхнє дослідження вказує на необхідність системних змін у державній службі, щоб створити умови для реальної боротьби з корупцією [3, с. 142–144].

Це знаходить відображення в дослідженні Кьобіса, Боннефона і Рахвана, які наголошують, що не тільки інституційні, але й технологічні фактори впливають на корупцію. Вони вказують на те, що автоматизація та використання машин можуть як знизити, так і підвищити рівень корупції залежно від того, як ці технології впроваджуються [4, с. 680]. Це дослідження вводить до обговорення новий вимір – технологічний, який, однак, тісно пов'язаний з культурними факторами.

Схожим чином Стінберг досліджує культурні аспекти корупції, зосереджуючись на її легітимізації в умовах Центральної Азії. Він показує, як корупція стає частиною суспільної етики та політики, будучи узаконеною через практики бюрократії та родинних зв'язків [5, с. 4–6]. Це

піднімає питання про вплив культури на сприйняття корупції, що безпосередньо стосується й українського контексту, де культурні й історичні фактори також відіграють значну роль у формуванні етичних норм.

Центральна роль культурних чинників у формуванні корупційних практик також простежується у дослідженні МакГі, який аналізує етичні аспекти хабарництва на основі 28 емпіричних досліджень. МакГі звертає увагу на те, що культурні фактори впливають на те, як хабарництво сприймається в різних суспільствах, і, відповідно, на те, які методи його подолання можуть бути ефективними [6, с. 460]. Це перекликається з ідеєю Стінберга про легітимізацію корупції, оскільки в деяких суспільствах етичні стандарти адаптуються до локальних культурних норм, створюючи бар'єри для впровадження універсальних антикорупційних практик.

На противагу такому підходу, Торселло зосереджується на організаційній культурі і тому, як вона впливає на корупцію. Він досліджує, як внутрішні корпоративні та інституційні культури можуть підтримувати або стримувати корупційні практики, і робить висновок, що саме зміна організаційної культури є ключем до довгострокового успіху антикорупційних заходів [7, с. 110]. Такий аналіз додає ще один вимір до дискусії – вплив внутрішніх культурних норм організацій на етичну поведінку індивідів.

Глобальний підхід до проблеми корупції розглядається в роботі Чанга, Русу та Кьолера, які аналізують антикорупційні зусилля у контексті Глобального фонду. Вони наголошують на важливості прозорості та підзвітності в міжнародних інституціях як на ключових факторах у боротьбі з корупцією [8, с. 5]. Це дослідження демонструє, що питання корупції є не лише національним, а й глобальним викликом, який потребує скоординованих міжнародних зусиль.

Продовжуючи тему культури корупції, Артелло та Альбанез досліджують, як культурні чинники впливають на стійкість корупційних практик у правоохоронних органах. Вони аналізують, як культурні настанови можуть сприяти продовженню корупційних схем, незважаючи на кримінальні переслідування [9, с. 145]. Їхній висновок підкреслює, що боротьба з корупцією вимагає не лише юридичних заходів, але й культурних трансформацій, що дозволяє зрозуміти, чому правові заходи часто є недостатніми.

Амоа та Стейн у своїй роботі фокусуються на будівельній галузі, показуючи, як корпоративні структури сприяють або перешкоджають корупції. Вони вказують на те, що інституційні перешкоди, такі як відсутність етичного нагляду або слабка регуляція, можуть сприяти поширенню корупційних практик у цій сфері [10, с. 90]. Їхній аналіз знову підтверджує значення організаційної культури як важливого чинника у боротьбі з корупцією.

З іншого боку, дослідження Такача Хейнса та Рашковіча досліджує, як соціальна ідентичність впливає на моральну відчуженість у корупційних практиках у Центральній і Східній Європі. Вони показують, що люди, які ідентифікують себе з певними соціальними групами, можуть морально виправдовувати корупційні дії, що ускладнює боротьбу з корупцією на індивідуальному рівні [11, с. 828]. Це знову підкреслює складність моральної дилеми, яка часто виникає при зіткненні з корупційними ситуаціями.

Таннер, Ліндер і Зон вивчають, чи моральні зобов'язання можуть бути ефективним бар'єром проти корупції. Їхні експериментальні дані свідчать про те, що люди з високим рівнем моральної прихильності менш схильні до корупційної поведінки навіть у ситуаціях спокуси, що дає підстави для надії на те, що етичне виховання може бути ефективним інструментом у боротьбі з корупцією [12, с. 3].

Чева та Феретті звертають увагу на політичну корупцію як на внутрішнього ворога публічних інституцій. Вони стверджують, що корупція в урядових структурах підриває довіру до інституцій і веде до деградації суспільного договору, створюючи замкнуте коло моральної кризи [13, с. 210]. Це дослідження наголошує на важливості прозорості та моральної відповідальності в управлінні для запобігання політичній корупції.

Дослідження Сулітзеану-Кенана, Тепе та Яіра надає глобальний погляд на проблему корупції через порівняльне дослідження урядової доброчесності в 40 країнах. Їхні висновки підтверджують, що рівень корупції в державному секторі тісно пов'язаний з моральними нормами та культурними особливостями різних країн [14, с. 315]. Це підкреслює глобальний характер корупції, де кожна країна стикається з власними етичними викликами.

Нарешті, Вайсель і Шалві досліджують концепцію «моральних валют» і пояснюють, як корупційні дії можуть бути виправдані через соціальні та моральні угоди між учасниками

корупційних схем. Вони стверджують, що моральна дилема у корупційних ситуаціях часто вирішується через зміну етичних стандартів всередині групи, що дозволяє учасникам виправдовувати свою поведінку [15, с. 272]. Це завершує аналіз взаємозв'язку між індивідуальною етикою та колективними корупційними практиками, що демонструє, наскільки корупція є складним моральним феноменом.

Огляд літератури підтверджує, що боротьба з корупцією вимагає багатовимірного підходу, який включає етичні, культурні, соціальні та політичні аспекти. Усі проаналізовані джерела показують, що корупція є не лише юридичною, але й глибоко моральною проблемою, вирішення якої вимагає значних зусиль на рівні індивідуальних моральних переконань та інституційної етики.

3. Постановка завдання

Метою цього дослідження є філософська рефлексія над етичними викликами, що пов'язані з корупцією в українському суспільстві, а також осмислення можливих шляхів їх подолання. Зокрема, на шляху до означеної мети варто вивчити моральні дилеми, які виникають у процесі поширення корупції на різних рівнях суспільства. Увага приділяється тому, як корупційні практики підривають моральну легітимність державних інституцій, руйнують соціальну довіру і стимулюють деградацію моральних стандартів у суспільстві. Окремо досліджується питання, як філософські концепції можуть допомогти віднайти свого роду «дороговкази» – етичні орієнтири для подолання цього явища. Також буде проаналізовано культурні та соціальні чинники, що сприяють виникненню толерантності до (несприйняття) корупції, та їх метаморфози.

4. Методи та матеріали

Основними джерелами інформації для цього дослідження є класичні та сучасні філософські праці з етики, соціальної філософії та політичної теорії, що стосуються питання корупції. Зокрема, буде використано роботи Макса Вебера, Юргена Габермаса, Алана Бадью та інших філософів, які досліджували етичні основи політики та управління. Крім того, у дослідженні будуть розглянуті сучасні емпіричні праці з питань боротьби з корупцією та соціальних впливів цього явища на суспільство. Методологічний підхід включає критичний аналіз текстів, порівняльний аналіз етичних концепцій, які стосуються корупції, та синтез філософських теорій з емпіричними даними. Особлива увага буде приділена дослідженню впливу організаційної культури на корупційні практики та аналізу етичних підходів до їх подолання.

5. Результати та обговорення

5.1. Моральні дилеми корупції в контексті українського суспільства

Корупція, як соціальне і моральне явище, завжди перебувала у полі зору філософів, що намагалися осмислити її як частину більш широкого етичного дискурсу. У контексті сучасного українського суспільства корупція постає не лише як інституційна проблема, а й як глибока моральна криза, яка підважує основи суспільного договору і руйнує довіру між громадянами та державою. Вивчення корупції з філософської перспективи вимагає не тільки критичного аналізу правових аспектів, але й глибокого осмислення тих етичних дилем, які постають перед громадянами в умовах, де порушення моральних і правових норм стає соціальною нормою.

Одна з центральних моральних дилем корупції полягає у конфлікті між індивідуальними інтересами і суспільним благом. Сучасні теоретики моралі, як-от Джон Роулз, висловлюють переконання, що справедливість потребує певного рівня «суспільного співробітництва», коли кожен індивід діє згідно з принципами загальної справедливості (а не тільки з власних інтересів). Проте, коли корупція проникає геть на всі суспільні рівні, цей моральний баланс, як нам видається, не може залишитись непорушним, а відтак громадяни починають діяти на основі так званої «локальної справедливості», де кожен намагається отримати максимальну вигоду для себе, навіть якщо це шкодить суспільству загалом. У цьому контексті, корупція стає проявом

«розірваного» суспільного договору, де принципи загальної справедливості відходять на задній план, поступаючись приватним інтересам.

Звертаючись до філософії Фрідріха Ніцше, можна сказати, що його концепція «волі до влади» відкриває цікаву перспективу для аналізу корупції. Зокрема, на нашу думку, корупцію можна розглядати як прояв сили та домінування. В українському контексті, де корупція часто стає засобом для збереження влади, виникає питання, чи взагалі можливо очікувати від індивідів моральної поведінки в умовах, коли сама структура влади стимулює аморальність. Ніцше, як відомо, вважав, що мораль є інструментом слабких для стримування сильних у межах «стада», проте, якщо поглянути на це з іншого боку, корупція стає механізмом для того, щоб сильні ще більше утверджували свою владу, маніпулюючи моральними нормами на свою користь.

Ще однією важливою моральною дилемою, на наше переконання, є питання колективної відповідальності в умовах поширеної корупції. Як зауважує Ганна Арендт, корупція не є суто індивідуальною проблемою; це й колективне явище, оскільки її поширення можливе через мовчазну згоду значної кількості учасників суспільного життя. Таким чином, можна стверджувати, що корупція набуває форми своєрідного «колективного аморалізму», де кожен індивід несе часткову відповідальність за деградацію моральних норм. В українському суспільстві, де корупція часто сприймається як (ледь не) невід'ємна частина реальності, постає питання: хто насправді має відповідати за її подолання – окремі індивіди, держава чи, можливо, все суспільство загалом?

Якщо порівняти ці підходи з ідеями Іммануїла Канта, який стверджував, що моральний закон повинен бути універсальним і не залежати від конкретних обставин, ми стикаємося з ще більш глибокою дилемою: чи може індивід дотримуватися морального закону в умовах, де аморальність стала системною? Кантівська етика категоричного імперативу (згідно з якою кожна дія має відповідати принципу, що може бути загальним законом) вступає у протиріччя з реальністю корумпованого суспільства, де індивідуальне дотримання моральних норм часто не приносить жодної користі, а, навпаки, піддає людину ризикам та ізоляції.

Тут вартим уваги є також підхід Альберта Камю, який у своїй етиці абсурду розглядає людську здатність до морального вибору у світі, позбавленому абсолютних моральних істин. За Камю, корупція може бути розглянута як частина абсурдного стану існування, де людина вимушена вибирати між аморальними рішеннями, адже світ, у якому вона живе, не пропонує жодних ясних моральних вказівок. Проте Камю закликав до «повстання» проти абсурду, і в українському контексті це може означати свідомий моральний вибір на користь етики, навіть в умовах повсюдної корупції.

З іншого боку, сучасні дослідники корупції, такі як Хьюбертс і ван Монтфорт, стверджують, що подолання корупції вимагає не лише індивідуальної моральної відповідальності, але й інституційних змін, спрямованих на створення етичної інфраструктури, яка б стимулювала доброчесність на всіх рівнях суспільства [2, с. 25]. У цьому сенсі проблема корупції є не лише етичною, але й соціальною, оскільки її подолання вимагає комплексних змін як у свідомості людей, так і в структурі суспільних інститутів.

Таким чином, моральні дилеми, що виникають в умовах корупції в українському суспільстві, є багатовимірними і складними. Вони стосуються як індивідуальних, так і колективних аспектів моральної відповідальності, а також висвітлюють конфлікт між прагненням до справедливості і необхідністю адаптації до умов, що стимулюють аморальність. Філософські підходи, запропоновані Роулзом, Ніцше, Арендт, Кантом і Камю, надають нам різноманітні інструменти для розуміння цих дилем, проте жоден із них не може запропонувати універсального рішення – адже проблема корупції глибоко вкорінена в саму структуру соціальних відносин.

5.2. Культурні та соціальні чинники толерантності до корупції

Толерантність до корупції, яка стала майже структурною характеристикою багатьох суспільств (особливо пострадянських), значною мірою формується під впливом культурних і соціальних чинників. В українському контексті корупція, яка нерідко сприймається як «соціальний контракт» між громадянами та державою, відображає глибоко вкорінені історичні, культурні та інституційні реалії. Витоки вказаної толерантності до корупції, на нашу думку,

сягають не лише радянських часів, а й глибше – у період царської Росії, коли відносини між державою та суспільством будувалися на основі патронажу і залежності. Враховуючи означений історичний контекст, філософський аналіз корупції в Україні неможливо вважати повним без урахування її культурних витоків та соціальних умов.

Як зазначав Макс Вебер у своїх роботах про бюрократію, корупція стає неминучою у суспільствах, де переважає особистісна форма управління, тобто де особисті зв'язки і приватні інтереси домінують над абстрактними правилами та законами. В українському контексті, де інституційна слабкість державних структур часто компенсується неформальними відносинами, корупція перетворюється на частину «паралельної етики», що дозволяє людям пристосовуватися до несправедливих або неефективних інституційних механізмів. В умовах, коли державні установи не забезпечують ефективних рішень, люди, які за інших обставин могли б дотримуватися моральних та правових норм, змушені вдаватися до неформальних шляхів для вирішення своїх проблем.

Ганс Йонас, досліджуючи етичні виклики сучасного світу, стверджував, що індивіди в умовах нестабільності часто віддають перевагу короткостроковим вигодам над довгостроковими цілями. У контексті корупції це проявляється у тому, що громадяни можуть виправдовувати власну корумповану поведінку як необхідний засіб виживання в умовах, де державні інституції не виконують своїх зобов'язань. Соціальна адаптація до корупції стає таким собі «етичним пристосуванням», де толерантність до аморальних дій виправдовується як раціональний вибір. Як показує дослідження Торхелло, організаційна культура у корумпованих суспільствах часто не тільки сприяє корупції, але й активізує механізми її легітимізації, коли люди бачать в корупції засіб для досягнення своїх цілей в умовах неефективної системи [7, с. 110].

Одним із культурних факторів, що сприяють толерантності до корупції, є глибоко вкорінений патерналізм. Українське суспільство, яке довгий час було частиною радянської і царської систем, зберегло традицію залежності від «вищої влади», що надає благ. Ця залежність сприяє виникненню корупційних схем, коли громадяни сприймають хабарі або інші форми неформальних угод як нормальну частину взаємодії з владою. Розгляд корупції як форми патерналізму ставить питання про те, чи може суспільство вийти за межі цієї культурної моделі і перейти до більш автономної, заснованої на правових засадах етики.

У цьому контексті, погляди Юргена Габермаса на комунікативну дію і роль публічної сфери можуть бути особливо корисними. Габермас стверджував, що суспільство може подолати корупцію, тільки якщо створить простір для відкритого діалогу і взаємодії на основі спільних етичних принципів. Проте в українському суспільстві, де неформальні відносини і персоналістичні структури влади переважають над публічною політичною дискусією, корупція часто стає інструментом уникнення цього діалогу. Система влади будується на закритих мережах, де вирішення питань відбувається через особисті контакти, а не через публічну дискусію. Таким чином, корупція стає культурною нормою, яка зменшує роль права і підриває можливість для справжнього громадянського діалогу.

Дослідження, проведені в різних країнах світу, підтверджують, що соціальні норми грають вирішальну роль у формуванні толерантності до корупції. Як зазначають Сулітзеану-Кенан і його колеги, суспільна думка щодо допустимості корупційних практик впливає на те, чи готові індивіди брати участь у таких практиках або протистояти їм [14, с. 320]. У цьому сенсі культурна толерантність до корупції в Україні є відображенням широкого суспільного консенсусу щодо того, що корупція – це не лише неминучість, але й іноді єдиний спосіб виживання в умовах недієздатних державних інституцій.

Крім того, необхідно врахувати й вплив радянського минулого на сучасне сприйняття корупції. За радянських часів держава жорстко контролювала доступ до ресурсів, що сприяло розвитку неформальних економік і практик обміну, які часто були корумпованими за своєю суттю. Ця історична спадщина продовжує впливати на українське суспільство, де багато хто досі сприймає корупцію як невід'ємну частину економічної і соціальної реальності. Зокрема, це підтверджує дослідження МакГі, в якому корупція розглядається як засіб адаптації до несправедливої або надмірно регульованої системи [6, с. 465].

Означені вище рефлексії наводять на думку, що культурні та соціальні чинники відіграють вирішальну роль у формуванні толерантності до корупції в українському суспільстві. Історичні передумови, особливості організаційної культури, патерналістські традиції та слабкість

публічної сфери сприяють тому, що корупція нерідко сприймається як прийнятна соціальна практика. Це, на нашу думку, підкреслює необхідність комплексного підходу до подолання означеного явища, який повинен включати не лише правові, а й культурні та соціальні зміни.

5.3. Філософські рефлексії щодо подолання корупції

Філософія завжди була джерелом натхнення для пошуку шляхів подолання моральних криз, зокрема таких системних явищ, як корупція. У контексті українського суспільства, де корупція глибоко вкорінена на всіх рівнях соціальної ієрархії, важливим є не лише правове регулювання, але й етична рефлексія над тим, як створити нову моральну основу для суспільства, здатного протистояти корупційним практикам. На наше переконання, філософські концепції можуть відіграти ключову роль у формуванні таких етичних орієнтирів, які дозволять побудувати суспільство, де моральні цінності домінуватимуть над особистими інтересами.

Одним із фундаментальних підходів до вирішення проблеми корупції є теорія справедливості Джона Роулза, яка, як нам здається, може бути адаптована до сучасного українського контексту. Роулз вважав, що суспільні інституції повинні будуватися на засадах справедливості як чесності. Це передбачає, що суспільний договір, який регулює взаємини між громадянами та державою, має бути заснований на принципах рівності можливостей та соціальної довіри. У корумпованому суспільстві, як можна зауважити, цей договір руйнується, оскільки громадяни втрачають віру в те, що правила гри є справедливими для всіх. Для подолання корупції, за Роулзом, варто звернутися до концепції «первісної позиції» – гіпотетичного стану, в якому люди обирають принципи справедливості, не знаючи свого місця в суспільстві. Цей підхід, на нашу думку, можна використовувати для переосмислення суспільних норм в Україні, створюючи такі інституції, де правила будуть однаковими для всіх, без жодних привілеїв для впливових осіб.

Аналогічно, концепція Іммануїла Канта із його категоричним імперативом пропонує універсальну етичну норму, згідно з якою кожна людина повинна діяти так, щоб її вчинки могли стати загальним законом. У корупційному середовищі цей принцип, без сумніву, ігнорується, адже корупційні дії є егоїстичними за своєю суттю і не можуть бути поширеними на всіх без негативних наслідків для суспільства. Кантівська етика є важливою, оскільки вона підкреслює необхідність моральної автономії та індивідуальної відповідальності за свої вчинки. У боротьбі з корупцією це означає, що індивідуальна відповідальність має стати основою морального відродження суспільства. Якщо кожен громадянин буде керуватися принципом універсальної моральної відповідальності, це, на нашу думку, створить підґрунтя для зміни суспільної поведінки.

Проте, як відомо, Кантівський підхід часто критикують за його абстрактність і відсутність урахування складності реальних соціальних умов. У цьому сенсі концепція комунікативної етики Юргена Габермаса може бути важливим доповненням, оскільки вона акцентує увагу на необхідності діалогу та публічної раціональності для досягнення суспільного консенсусу.

Габермас стверджує, що суспільство може подолати корупцію через створення публічного простору, де всі громадяни матимуть можливість брати участь у дискусії на основі рівноправності та раціональних аргументів. У сучасному українському контексті це означає необхідність посилення громадянського суспільства і розвитку незалежних медіа, які б сприяли відкритій публічній дискусії про корупцію та її наслідки.

Важливим аспектом подолання корупції є також роль організаційної культури. Дослідження Торхелло показують, що зміна внутрішніх корпоративних норм є ключовим елементом у подоланні корупційних практик [7, с. 110]. Якщо організації, як державні, так і приватні, будуть впроваджувати етичні стандарти на всіх рівнях, це створить новий моральний клімат, де корупція більше не буде вважатися прийнятною. Організаційна культура повинна заохочувати прозорість, відповідальність та підзвітність, що є важливими елементами побудови етичного суспільства.

З філософської точки зору, на нашу думку, особливо важливим є врахування ідей Альберта Камю, який стверджував, що індивіди мають моральний обов'язок «повстати» проти абсурду та несправедливості. У світі, де корупція стала частиною соціальної реальності, подолання цієї проблеми потребує не тільки юридичних реформ, але й, як можна припустити, моральної революції. Камю наголошував, що «бунтівник» – це той, хто визнає абсурдність існування, але не

погоджується з нею і намагається знайти способи змінити свою реальність. В українському контексті це може означати необхідність зміцнення громадянської активності та розвиток етичного лідерства, яке буде готове кинути виклик корупційній системі, незважаючи на її глибоке вкорінення.

Таким чином, на наше переконання, філософські підходи до подолання корупції в українському суспільстві можуть насправді бути різноманітними та складними, але всі вони сходяться на одному ключовому моменті: необхідності моральної трансформації. Це не лише правове питання, але й етичне завдання, що вимагає від кожного громадянина переосмислення своїх моральних принципів та готовності діяти відповідно до них. Ідеї Роулза, Канта, Габермаса, Камю та інших філософів пропонують різні інструменти для досягнення цієї трансформації, але кінцева мета залишається незмінною: побудова суспільства, заснованого на справедливості, доброчесності та етичній відповідальності.

6. Висновки

Корупція, як моральне і соціальне явище, має досить глибоке коріння в українському суспільстві, що, безперечно, ускладнює процес її подолання. Для цього, як нам видається, потрібні не лише юридичні та політичні заходи, але й філософське осмислення (що є навіть важливішим, вихідною точкою, фундаментом для побудови вільних від корупції інституційних структур та механізмів). У філософському сенсі аналіз моральних дилем, які корупція породжує в контексті української дійсності, виявляє, що цей феномен створює надзвичайно складний етичний конфлікт між індивідуальними інтересами та загальним суспільним благом. Часто основоположні моральні норми свідомо порушуються задля особистої вигоди, що, як нам здається, призводить не лише до підризу легітимності державних інституцій, а й до руйнування довіри між громадянами, що робить питання подолання корупції ще більш серйозним етичним завданням.

Культурні та соціальні чинники, на нашу думку, також відіграють не останню роль у закріпленні корупції як частини «нормальної» соціальної реальності. Історичний контекст, патерналістські традиції та неефективність державних інституцій створюють сприятливий ґрунт для її поширення, формуючи певну толерантність до корупції. Неефективність громадянського діалогу та слабкість публічної сфери, зокрема, ще більше ускладнюють боротьбу з корупцією, оскільки неформальні відносини та персоналістичні структури влади беруть гору над відкритими та прозорими механізмами взаємодії (що, зрештою, підтримує корупційну практику).

Проте філософія, як нам здається, пропонує низку шляхів для подолання цього складного явища через формування нових етичних орієнтирів. Теорія справедливості Джона Роулза, категоричний імператив Іммануїла Канта та комунікативна етика Юргена Габермаса пропонують різні підходи до побудови суспільства, заснованого на принципах справедливості, рівності та публічної відповідальності. Важливу роль у цьому контексті відіграє також організаційна культура, яка може або підтримувати корупційні практики, або ж, навпаки, сприяти їх викоріненню через впровадження етичних стандартів і зміну внутрішніх норм організацій (що є досить перспективним підходом).

Не менш важливим, на наше переконання, є філософія Альберта Камю, яка додає до цієї дискусії концепцію морального «бунту». Камю підкреслює, що людина має моральний обов'язок протистояти абсурду й несправедливості навіть у тих умовах, де аморальність стала системною. Такий підхід закликає до активної громадянської позиції – до того, щоб кожен індивід брав на себе відповідальність за власний моральний вибір і протистояв корумпованій системі, навіть якщо це може здатися безнадійним.

Отже, боротьба з корупцією, безперечно, є не лише питанням політичних чи правових реформ, але й серйозним етичним завданням. Вона вимагає моральної трансформації як на індивідуальному рівні, так і на рівні суспільних інституцій. Побудова суспільства, в якому корупція не сприйматиметься як норма, потребує нових філософських і етичних орієнтирів, заснованих на справедливості, доброчесності та громадянській відповідальності.

References

1. Koven, S. G., & Perez, A. (2021). Corruption and business ethics. In *Oxford Research Encyclopedia of Business and Management*. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190224851.013.110>
2. Huberts, L., & van Montfort, A. (2021). Ethics, corruption, and integrity of governance: What it is and what helps. In *Oxford Research Encyclopedia of Politics*. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228637.013.1403>
3. Meyer-Sahling, J. H., & Mikkelsen, K. S. (2022). Codes of ethics, disciplinary codes, and the effectiveness of anti-corruption frameworks: Evidence from a survey of civil servants in Poland. *Review of Public Personnel Administration*, 42(1), 142–164. <https://doi.org/10.1177/0734371X20949420>
4. Köbis, N., Bonnefon, J. F., & Rahwan, I. (2021). Bad machines corrupt good morals. *Nature Human Behaviour*, 5(6), 679–685. <https://doi.org/10.1038/s41562-021-01128-2>
5. Steenberg, R. (2021). Legitimate corruption: Ethics of bureaucracy and kinship in Central Asia. *Studies of Transition States and Societies*, 13(1), 3–20. <https://doi.org/10.58036/stss.v13i1.931>
6. McGee, R. W. (2023). The ethics of bribery: Summaries of 28 studies. In R. W. McGee, S. Benk (Eds.), *The ethics of bribery: Theoretical and empirical studies* (pp. 441–480). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-17707-1_26
7. Torsello, D. (2023). Organizational culture and corruption. In *The cultural theory of corruption* (pp. 105–117). Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781803927954.00010>
8. Chang, Z., Rusu, V., & Kohler, J. C. (2021). The Global Fund: Why anti-corruption, transparency and accountability matter. *Globalization and Health*, (17), 108. <https://doi.org/10.1186/s12992-021-00753-w>
9. Artello, K., & Albanese, J. S. (2022). Culture of corruption: Prosecutions, persistence, and desistence. *Public Integrity*, 24(2), 142–161. <https://doi.org/10.1080/10999922.2021.1881300>
10. Amoah, C., & Steyn, D. (2023). Barriers to unethical and corrupt practices avoidance in the construction industry. *International Journal of Building Pathology and Adaptation*, 41(6), 85–101. <https://doi.org/10.1108/IJBPA-01-2022-0021>
11. Takacs Haynes, K., & Rašković, M. (2021). Living with corruption in Central and Eastern Europe: Social identity and the role of moral disengagement. *Journal of Business Ethics*, 174(4), 825–845. <https://doi.org/10.1007/s10551-021-04927-9>
12. Tanner, C., Linder, S., & Sohn, M. (2022). Does moral commitment predict resistance to corruption? Experimental evidence from a bribery game. *PloS one*, 17(1), e0262201. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0262201>
13. Ceva, E., & Ferretti, M. P. (2021). *Political corruption: The internal enemy of public institutions*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780197567869.001.0001>
14. Sulitzeanu-Kenan, R., Tepe, M., & Yair, O. (2022). Public-sector honesty and corruption: Field evidence from 40 countries. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 32(2), 310–325. <https://doi.org/10.1093/jopart/muab033>
15. Weisel, O., & Shalvi, S. (2022). Moral currencies: Explaining corrupt collaboration. *Current Opinion in Psychology*, (44), 270–274. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2021.08.034>